

Fizinių asmenų galimybės prisidėti prie kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus finansavimo

Esamos situacijos analizė

Projekto vadovės Ieva Mikutavičiūtė ir Giedrė Pociūtė

2023 11 15

Turiny

Turiny	1
Santrauka	2
Įvadas	3
1. PARAMA	6
2. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO DALIES SKYRIMAS	8
3. PRENUMERATOS, ABONEMENTAI, NARYSTĖS	9
4. SUTELKTINIS FINANSAVIMAS	11
5. FONDAI	15
6. KULTŪROS PREKĖS IR PASLAUGOS	16
Apibendrinimas	17
Šaltiniai	19

Santrauka

Dokumentas. Fizinių asmenų galimybių prisidėti prie Lietuvos kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus finansavimo esamos situacijos analizė.

Analizės tikslas. Išsiaiškinti, kokiais būdais fiziniai asmenys šiuo metu gali materialiai prisidėti, norėdami paremti kultūrą, išnagrinėti šių finansavimo būdų problematiką ir specifiką.

Tyrimo metodai. Atlikta 20 susitikimų su 24-iais suinteresuotųjų šalių atstovais; Susitikimai vykdyti 2023.09.21 – 2023.10.24. Lietuvos teisės aktų, įvairių nacionalinio bei tarptautinio lygmens tyrimų, ataskaitų ir indeksų analizė (tikslų sąrašą žr. skyriuje „Šaltiniai“).

Tyrimo apimtis. Identifikuoti ir išnagrinėti šeši fiziniams asmenims prieinami kultūros finansavimo būdai ir jų taikymo galimybės septyniose išskirtose kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus srityse.

Tyrimo apribojimas. Dėl duomenų stokos finansavimo būdų efektyvumas ir naudojimo prieinamumas, paprastumas bei galimybės konkrečioje kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus srityje nebuvo vertintas.

Analizės išvados. Teorinės galimybės fiziniams asmenims prisidėti prie kultūros ir kūrybinių industrijų finansavimo egzistuoja daugumoje nagrinėtų sričių - išskirti šeši finansavimo būdai. Vis dėl to, dėl duomenų trūkumo, negalima įvertinti kiekvieno iš šių būdų taikymo masto ir efektyvumo aptartose srityse.

	1. PARAMA	2. GPM 1,2%	3. PRENUMERATOS, ABONEMENTAI, NARYSTĖS	4. SUTELKTNIS FINANSAVIMAS	5. FONDAI	6. KULTŪROS PREKĖS IR PASLAUGOS
Atminties institucijos	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Scenos menai	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vizualieji menai	✓	✓		✓	✓	
Literatūra ir leidyba	✓	✓	✓**	✓	✓***	
Kinas	✓	✓	✓****	✓	✓	✓
Kultūros paveldas	✓*	✓*		✓	✓	
Kitos kūrybinės industrijos	✓	✓	✓	✓		✓

* Galimybės skirti paramą nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimui yra ribotos, kai kalbame apie neįveikintus valstybės ar savivaldybių nuosavybėje esančius objektus, neturinčius specialiai jiems įsteigto paramos gavėjo statusą turinčio valdytojo.

** Leidybos kontekste šis finansavimo būdas pasireiškia tik kaip periodinių leidinių prenumeratos.

*** Esama fondų (prie kurių veiklos finansiškai gali prisidėti ir fiziniai asmenys), kurie skiria literatūros premijas.

**** Kino industrijos kontekste šis finansavimo būdas pasireiškia tik kaip kino festivalių abonementai.

Informacijos panaudojimas. Remiantis šios analizės išvadomis bus formuojami tolimesni „Kurk Lietuvai“ projekto žingsniai (daugiau apie projektą: kurklit.lt). Šis dokumentas yra orientacinio pobūdžio ir gali būti naudojamas geriau suprasti bendrą kontekstą bei šiuo metu egzistuojantį teisinį reguliavimą.

Įvadas

Valstybės ateities vizijoje „Lietuva 2050“ kultūra yra minima kaip visa ko pamatas ir šalies tapatybės pagrindas.¹ Kultūros politikos strategijoje teigiama, jog be kultūros veiksnio neįmanoma šiuolaikiška politinės demokratijos raida, ekonominis augimas, visuomenės gebėjimas kritiškai mąstyti, socialinė darna ir visavertis kiekvieno Lietuvos piliečio gyvenimas.² Tam būtinas aktyvus ne tik visų kultūros lauko dalyvių, bet ir visuomenės įsitraukimas.

Lietuvoje, kaip ir daugumoje Europos valstybių, kultūros finansavimas vis dar stipriai priklausomas nuo viešųjų finansų. Valstybės dotacijos sudaro didžiąją kultūros įstaigų ir įvairių kultūros projektų finansavimo dalį.³ Be valstybės paramos daugybė kultūros iniciatyvų tiesiog negalėtų egzistuoti. Nepaisant sąlyginio kultūros sektoriui skiriamos valstybės biudžeto dalies augimo, valstybės dotacijos negali pilnai patenkinti esamo finansavimo poreikio. Tai liudija ir Kultūros tarybai pateiktų paraiškų statistika⁴ ir atskirų kultūros sričių situacija.

Šiame kontekste išryškėja privataus kapitalo svarba kultūros finansavime. Daugelyje Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (EBPO) šalių pastebimas nuoseklus perėjimas nuo tiesioginės valstybės paramos didinimo link strateginio privačių lėšų pritraukimo, kuriame valstybė vaidina svarbų mediatoriaus vaidmenį.⁵ Šios analizės ribose bus siekiama išsiaiškinti, kaip fiziniai asmenys Lietuvoje gali prisidėti prie kultūros ir kūrybinių industrijų (KKI) sektoriaus finansavimo ir kokį vaidmenį tame atlieka valstybė.

Remiantis naujausia pasaulinio dosnumo indekso (World Giving Index 2023) pateikiama informacija, Lietuvos gyventojų dosnumo rodikliai išlieka kuklūs, šalis užima 132 vietą iš 142.⁶ Nepaisant pozityvaus 2022 metų pokyčio, susijusio su pagalba Ukrainai, Lietuva vis dar užima itin žemas pozicijas, kai kalbame apie dosnumą ir lėšų skyrimą filantropiniais tikslais. Pasaulinio dosnumo indekso ataskaitos rekomendacijose akcentuojama, jog visuomenei turėtų būti sudarytos sąlygos lengviau aukoti ir, jei įmanoma, sukurti įvairias paskatas tai daryti.⁷ Kultūros politikos strategijoje taip pat minima, kad valstybė turėtų sutelkti įvairius resursus ir pašalinti reglamentavimo kliūtis privačių rėmėjų indėliui, taip pat, siekti mažinti administracinę naštą paramos teikėjams bei svarstyti papildomų, palankių rėmėjams, mokestinių paskatų taikymo formas.⁸

¹ Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2050“ p. 31, <https://rv.lt/lt/lietuva-2050>

² Lietuvos kultūros politikos strategija „Kultūra 2030“, Lietuvos respublikos vyriausybė, 2019, p. 1, https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/8e579f21682011e99684a7f33a9827ac/afd14f50730d11e99ceae2890faa4193/format/ISO_PDF/

³ “Public and private funding for cultural and creative sectors”, *The Culture Fix: Creative People, Places and Industries*, OECD Publishing, Paris, 2020, p. 231, https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/the-culture-fix_29f05369-en

⁴ Finansavimas pagal kultūros ir meno sritis, Lietuvos kultūros taryba, <https://www.ltkl.lt/projektu-finansavimas/atviri-duomenys>

⁵ *The Culture Fix: Creative People, Places and Industries*, 2020, p. 214

⁶ *World Giving Index 2023: Global trends in generosity*, Charities Aid Foundation, 2023, p. 16-17, https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wqi_report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2

⁷ Ibid. p. 14

⁸ Lietuvos kultūros politikos strategija „Kultūra 2030“, 2019, p. 29

Įvykdžius 20 susitikimų su 24-iais suinteresuotųjų šalių atstovais, apžvelgus įvairius europinio ir pasaulinio masto dokumentus bei susipažinus su esamų tyrimų rezultatais, pavyko suklasifikuoti šešis alternatyvius būdus, kaip fiziniai asmenys šiuo metu Lietuvoje gali prisidėti prie kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus finansavimo:

1. Parama
2. Gyventojų pajamų mokesčio dalies (1,2%) skyrimas
3. Prenumeratos, Abonementai, Narystės
4. Sutelktinis finansavimas
5. Fondai
6. Kultūros prekės ir paslaugos⁹

Taip pat išskirtos septynios kultūros ir kūrybinių industrijų (KKI) sritys, į kurias bus atsižvelgta aptariant aukščiau identifikuotus alternatyvaus finansavimo būdus. Jų klasifikacija tapo nemenku iššūkiu. Nesant vieningo ir universalaus kultūros ir kūrybinių industrijų apibrėžimo, sektoriai išskirti vadovaujantis Europos komisijos pateikiamu apibrėžimu¹⁰, EBPO studija¹¹ bei Kultūros Ministerijos veiklų sąrašu¹². Taigi, šios analizės ribose kultūros ir kūrybinės industrijos išskirtos į šias sritis:

- Atminties institucijos
- Scenos menai
- Vizualieji menai
- Literatūra ir leidyba
- Kinas
- Kultūros paveldas
- Kitos kūrybinės industrijos

Šiame kontekste kitos kūrybinės industrijos apima dizainą, architektūrą, reklamą, muziką, televiziją, kompiuterinius žaidimus ir kt. Dauguma šios kategorijos veiklų turi komercinį potencialą ir yra gan stipriai integruotos į šiuolaikinius verslo procesus.

Pasitelkus aukščiau išskirtus finansavimo modelius bei šios analizės ribose naudojamą kultūros ir kūrybinių industrijų sričių klasifikaciją bus siekiama apžvelgti fizinių asmenų prisidėjimo prie kultūros finansavimo galimybes ir problematiką.

Pateiktoje lentelėje galite matyti finansavimo būdų ir KKI sričių matricą, apibendrinančią fizinių asmenų prisidėjimo prie kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus finansavimo galimybes. Svarbu paminėti, jog efektyvumas čia nėra matuojamas. Šia analize siekiama apžvelgti, kokiais būdais fiziniai asmenys gali prisidėti prie kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus Lietuvoje finansavimo.

⁹ Ši kategorija apima pajamas gaunamas iš prekių ir paslaugų pardavimo, kurios nėra tiesioginė pagrindinės kultūros subjekto veikla.

¹⁰ Cultural and Creative Industries, European Commission, https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/cultural-and-creative-industries_en

¹¹ *The Culture Fix: Creative People, Places and Industries*, 2020, p. 23

¹² Veiklos sritys, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys>

	1. PARAMA	2. GPM 1.2%	3. PRENUMERATOS, ABONEMENTAI, NARYSTĖS	4. SUTELKTNIS FINANSAVIMAS	5. FONDAL	6. KULTŪROS PREKĖS IR PASLAUGOS
Atminties institucijos	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Scenos menai	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Vizualieji menai	✓	✓		✓	✓	✓
Literatūra ir leidyba	✓	✓	✓ ^{***}	✓	✓ ^{***}	
Kinas	✓	✓	✓ ^{****}	✓	✓	✓
Kultūros paveldas	✓ [*]	✓ [*]		✓	✓	
Kitos kūrybinės industrijos	✓	✓	✓	✓		✓

* Galimybės skirti paramą nekilnojamojo kultūros paveldo išsaugojimui yra ribotos, kai kalbame apie neįveikintus valstybės ar savivaldybių nuosavybėje esančius objektus, neturinčius specialiai jiems įsteigto paramos gavėjo statusą turinčio valdytojo.

** Leidybos kontekste šis finansavimo būdas pasireiškia tik kaip periodinių leidinių prenumeratos.

*** Esama fondų (prie kurių veiklos finansiškai gali prisidėti ir fiziniai asmenys), kurie skiria literatūros premijas.

**** Kino industrijos kontekste šis finansavimo būdas pasireiškia tik kaip kino festivalių abonementai.

Pav. 1. Fizinų asmenų galimybės prisidėti prie kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus finansavimo: finansavimo būdų taikymo KKI srityse matrica. Sudaryta autorių.

1. PARAMA

1.1. Labdaros ir paramos įstatymas

Lietuvoje paramos skyrimą reglamentuoja Labdaros ir paramos įstatymas, Civilinis kodeksas ir kiti susiję teisės aktai. Pagal Labdaros ir paramos įstatymą parama gali būti teikiama paramos gavėjo statusą turinčioms organizacijoms bei meno kūrėjo statusą turintiems fiziniams asmenims. Įstatymas įpareigoja paramos gavėjus gautas lėšas naudoti visuomenei naudingiems tikslams. Paramos teikėjais gali būti tiek juridiniai tiek fiziniai asmenys. Parama gali turėti piniginę išraišką arba būti teikiama daiktais, paslaugomis bei skiriant 1,2% gyventojų pajamų mokesčio dalį.¹³ Pagal Civilinį kodeksą, kai paramos suma yra didesnė nei 1 500 €, paramos teikimo sutartis turi būti rašytinė, o jei viršija 14 500 €, sutartį privalo patvirtinti notaras.¹⁴

Naujausioje Socialinio poveikio aljanso Vidurio ir Rytų Europai ataskaitoje Lietuva įvardijama kaip vienintelė valstybė kurioje reikalaujama paramą viršijančią 14 500 € tvirtinti notarine sutartimi.¹⁵ Kai kurios nevyriausybinės organizacijos ir kultūros įstaigos į šią nuostatą žiūri kritiškai ir įvardija tai kaip perteklinį biurokratinį barjerą, kuris neretai užkerta kelią didesnėms privačių rėmėjų aukoms. Taip pat kyla neaiškumų dėl taisyklės taikymo daugkartinių mokėjimų atveju, kai per tam tikrą laikotarpį paaukotų lėšų suma viršija 14 500 € sumą.¹⁶

Valstybės duomenų agentūros portalas šiuo metu teikia duomenis tik apie juridinių asmenų kultūros sričiai teikiamą paramą. Apie fizinių asmenų teiktą paramą (išskyrus GMP dalies skyrimo rodiklius) duomenų nesama, nors nurodoma, jog tokio reiškinio (rodiklio) būta. Fizinių asmenų suteiktos paramos atskirai neišskiria ir biudžetinių LR Kultūros Ministerijai pavaldžių kultūros įstaigų statistika. Duomenų neprieinamumas apsunkina esamos situacijos analizę – nėra galimybės daryti išvadų nei apie fizinių asmenų bendrai skirtą paramos sumą, nei apie jos pokytį lyginant su ankstesniais metais, tuo labiau apie paramos pasiskirstymą tarp skirtingų kultūros sričių. Sistemiškas tokių duomenų kaupimas ir atvėrimas yra labai svarbus žingsnis tolimesniems tyrimams.

Nepaisant to, galima konstatuoti, jog paramos skyrimas yra plačiai paplitęs būdas fiziniams asmenims prisidėti prie kultūros finansavimo. Juo gali pasinaudoti visų kultūros sričių atstovai ir organizacijos, turintys paramos gavėjo arba meno kūrėjo statusą. Kai skiriama pinigų suma neviršija 1500 €, ji gali būti teikiama tiesiog pervedant lėšas į paramos gavėjo sąskaitą arba atliekant mokėjimą per integruotas mokėjimo sistemas kultūros įstaigų interneto svetainėse. Kai kurios kultūros įstaigos siūlo papildomai prisidėti prie jų veiklos bilietų pirkimo proceso metu. MO muziejaus lankytojams suteikiama galimybė skirti papildomą auką pridedant ją prie perkamo lankytojo bilieto sumos. Tai palengvina paramos skyrimą – be papildomų veiksmų visuomenei suteikiama galimybė prisidėti prie kultūros rėmimo.

¹³ Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas, 1993 m. birželio 4 d., Nr. XII-2202

¹⁴ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000 m. liepos 18 d., Nr. 74-2262

¹⁵ *Unlocking Private Capital for Social Good in Central & Eastern Europe*, Social Impact Alliance for Central & Eastern Europe, 2023, p. 29, <https://ceeimpact.org/EN-2023-comprehensive-analysis/>

¹⁶ *Filantropija ir įmonių socialinė atsakomybė Vidurio ir Rytų Europoje: Lietuva*, Social Impact Alliance for Central & Eastern Europe, 2023, p. 5, <https://ceeimpact.org/lietuva-filantropija-ir-isa-vre/>

Vis dėl to, kai kalbama apie nekilnojamąjį kultūros paveldą, susiduriama su situacija, kai neįveikinti valstybei ar savivaldybėms priklausantys, neretai kritinės būklės, objektai neturi galimybės pasinaudoti parama. Nesant specialiai tam tikslui įsteigto paramos gavėjo statusą turinčio juridinio asmens, paramos teikėjai neturi kam skirti lėšų norėdami paremti konkretaus objekto išsaugojimą.

1.2. Mecenato samprata ir mecenavimo įstatymas

Naujoji 2003 metų LR Mecenavimo įstatymo redakcija mecenavimo sąvoką apibrėžia kaip savanoriškai, neatlygintinai ir nesiekiant finansinės naudos teikiamą paramą Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatyme nurodytiems paramos gavėjams.¹⁷ Įstatymas numato piniginius paramos sumos slenksčius, kuriuos pasiekus paramos teikėjams būtų suteikiamas Bendruomenės, Savivaldybės ar Nacionalinio mecenato statusas:

- **Bendruomenės mecenato** statusas suteikiamas asmenims, kurių bendra paramos suma per vienus metus ne mažesnė nei 50 000 eurų mecenuojamam projektui (projektams).
- **Savivaldybės mecenato** statusas suteikiamas asmenims, kurių bendra paramos suma ne mažesnė kaip 150 000 eurų mecenuojamam projektui (projektams) konkrečioje savivaldybėje įgyvendinti. Savivaldybėse, turinčiose daugiau kaip 25 000 gyventojų arba kurios teritorijoje yra kurorto statusą turinti gyvenamoji vietovė, ši suma turi būti ne mažesnė kaip 250 000 eurų.
- **Nacionalinio mecenato** statusas suteikiamas asmenims, kurių bendra paramos suma per vienus metus ne mažesnė kaip 1 000 000 eurų mecenuojamam projektui (projektams).

Bendruomenės, savivaldybės ir nacionaliniais mecenatais gali būti tik teistumo neturintys, nepriekaištingos reputacijos Lietuvos arba užsienio fiziniai ir juridiniai asmenys. Mecenatai pagerbiami jų vardus įrašant į Valdovų rūmuose saugomą Mecenatų garbės knygą ir jiems įteikiant mecenavimo ženklą.

Iš pokalbių su nevyriausybinių sektoriaus atstovais ir 2021 metais Kultūros ministerijos užsakymu Rinkos tyrimų centro parengtos „Mecenavimo paskatų vertinimo“ ataskaitos išryškėjo kritika Mecenatystės įstatymo atžvilgiu. Atkreiptas dėmesys, jog tiek 2018 metų įstatymas, tiek naujoji jo redakcija, neteikia konkrečių paskatų įsitraukti į mecenatystę ir gali būti traktuojami labiau kaip palaikomoji, o ne pagrindinė priemonė mecenatystės skatinimui.¹⁸

1.3. Paskatos remti kultūrą

Svarbu pabrėžti, jog Lietuvos įstatyminė bazė nenumato jokių finansinių ar mokestinių paskatų kultūrą remiantiems fiziniams asmenims. Labdaros ir paramos įstatyme numatomos mokestinės paskatos yra taikomos tik paramą teikiantiems juridiniams asmenims. Pastarieji turi galimybę du kartus nuo apmokestinamos pelno sumos išskaičiuoti skirtą paramos sumą ir taip sumažinti pelno mokestį.

¹⁷ Lietuvos Respublikos mecenavimo įstatymo Nr. XIII-1198 pakeitimo įstatymas, 2023 m. birželio 15 d. Nr. XIV-2058

¹⁸ Tyrimo „Mecenavimo paskatų vertinimas“ ataskaita, Rinkos tyrimų centras, 2021 m., <https://www.kulturostyrimai.lt/metai/2021/kokybinio-tyrimo-mecenavimo-paskatu-vertinimas-ataskaita/>

Pagal EBPO atliktą 2020 metais mokesstinės sistemos ir filantropijos tyrimą iš 39 tirtų Europos ir pasaulio valstybių, tik 4 šalys, įskaitant Lietuvą, šalies mastu netaiko mokesčių lengvatų, orientuotų į paramą teikiančius fizinius asmenis.¹⁹

Tačiau reikėtų paminėti, jog pastaraisiais metais mokesstinės lengvatos paramą teikiantiems fiziniams ir juridiniams asmenims pradėtos taikyti kai kuriose savivaldybėse. Pagal šiuo metu galiojančią tvarką, Klaipėdos rajono ir Panevėžio miesto savivaldybėse fiziniai ir juridiniai asmenys, remiantys vietines sporto, kultūros ir mokslo veiklas, gali pretenduoti į žemės ir nekilnojamo turto mokesčių lengvatas.

2. GYVENTOJŲ PAJAMŲ MOKESČIO DALIES SKYRIMAS

Lietuvoje, kaip ir keliose kitose Europos valstybėse, egzistuoja galimybė skirti dalį gyventojų pajamų mokesčio savo nuožiūra pasirinktai organizacijai. Gyventojai deklaruodami pajamas kasmet gali skirti 1,2% sumokėtų pajamų mokesčio paramai ne pelno siekiančioms organizacijoms bei meno kūrėjams, iki 0,6% gali būti skiriama politinėms partijoms ir 0,6% – profesinėms sąjungoms. Pasak Europos Parlamento išleistos „Privačių investicijų į kultūros sektorių skatinimas“ ataskaitos, tokio tipo fizinio asmens galimybė prisidėti prie tam tikrų ne pelno siekiančių organizacijų finansavimo traktuojama kaip procentinė filantropija ir yra gan paplitusi praktika Centrinės ir Rytų Europos valstybėse.²⁰ EBPO išleistoje studijoje gyventojų pajamų mokesčio dalies skyrimas nėra siejamas su filantropija, kadangi neapima privačių lėšų pervedimo.²¹ Vis dėlto, tai yra vienas iš finansinio rėmimo variantų, kai fizinis asmuo gali pats nuspręsti, kam skirti paramą.

Lietuvos gyventojai 1,2% sumokėto pajamų mokesčio gali skirti paramos gavėjo statusą turintiems viešiesiems juridiniams asmenims, kurių veiklos tikslas nėra pelno siekimas, bei meno kūrėjams. Paramą galima skirti 5 metams arba kasmet atnaujinti savo pasirinkimus. Egzistuoja galimybė remti daugiau nei vieną juridinį asmenį ir/ar meno kūrėją, bet bendra visiems skiriama pajamų mokesčio dalis negali būti didesnė nei 1,2%. Svarbu paminėti, jog nuo 2025 metų, 1,2% gyventojų pajamų mokesčio bus galima skirti tik nevyriausybinėms organizacijoms ir (ar) meno kūrėjams.

Valstybinės mokesčių inspekcijos duomenimis, kiekvienais metais apie 20 mln. eurų lieka nepaskirstyta. Nuo 2022 metų, tokio tipo paramą skirti galima pateikiant prašymą (forma FR0512) tik elektroniniu būdu per VMI Elektroninio deklaravimo sistemą (EDS), atskirai nuo deklaracijos. Viena iš priežasčių, kodėl didelė GPM dalis lieka nepaskirstyta, yra nepatogi IT infrastruktūra. Neseniai suinteresuota NVO sektoriaus grupė kreipėsi į Valstybinę mokesčių inspekciją su pasiūlymais kaip būtų galima patobulinti esamą sistemą.²²

¹⁹ *Taxation and Philanthropy*, OECD Tax Policy Studies, No. 27, OECD Publishing, 2020, p. 79, <https://doi.org/10.1787/df434a77-en>

²⁰ *Privačių investicijų į kultūros sektorių skatinimas*, Europos parlamentas, 2011, p. 10

²¹ *Taxation and Philanthropy*, OECD Tax Policy Studies, 2020, p. 89

²² “Kultūros ministerija palaiko MO muziejaus ir NVO iniciatyvą padidinti NVO finansavimą 20 mln. eurų kasmet”, *15min*, 2023 m. lapkričio 8 d., <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/mo-muziejus-ir-nvo-organizacijos-kreipiasi-i-vyriausybe-ir-vmi-siulo-buda-kaip-padidinti-parama-nvo-sektoriui-virs-20-mln-eur-kasmet>

Analizuojant fizinių asmenų galimybę finansiškai paremti kultūros sektorių skiriant mokamų mokesčių dalį, susiduriama su problema, jog nėra tikslių duomenų, kiek bendrai kultūros ir kūrybinių industrijų sektorius gauna šios paramos. Valstybės duomenų agentūros teikiama statistika nurodo tik meno kūrėjo statusą turinčių asmenų gaunamą paramos dalį. Kiti kultūros lauko veikėjai (įvairios kultūros įstaigos ir organizacijos) klasifikuojami pagal juridinį statusą, o ne pagal veiklos sritį ir jiems skirta parama pateikiama kartu su visomis kitomis su kultūra nesusijusiomis organizacijomis. Todėl sunku daryti išvadas, kiek visuomenė nusiteikusi tokiu būdu remti būtent kultūros ir kūrybinių industrijų sektorių.

Vertinant skirtingas kultūros sritis, fizinis asmuo gali skirti dalį savo pajamų mokesčio ir atminties institucijoms, ir scenos menams, taip pat ir literatūros ir leidybos veikėjams, vizualaus meno kūrėjams, kinui bei kūrybinių industrijų atstovams, tačiau galima pastebėti, jog kultūros paveldui (kuris nėra įveikintas arba priklauso valstybei) skirti savo gyventojų pajamų mokesčio dalį yra ganėtinai sudėtinga arba neįmanoma.

3. PRENUMERATOS, ABONEMENTAI, NARYSTĖS

Kultūros įstaigų narystės programos, abonementai ir įvairios kultūrinio turinio prenumeratos – tai pasaulyje plačiai paplitę auditorijos įtraukimo modeliai, leidžiantys kultūros lauko veikėjams generuoti papildomas pajamas ir stiprinti ryšius su bendruomene. Mainais už reguliarią piniginę paramą asmenims suteikiama prieiga prie išskirtinio turinio, įvairių renginių, nuolaidų ir t.t. Šie paramos būdai ne tik užtikrina pastovų finansinį palaikymą, bet ir tarnauja stiprinant kultūros vartotojų sąmoningumą bei bendruomeniškumo jausmą.

3.1. Kultūrinio turinio prenumeratos

Istoriškai prenumeratos žinomos kaip vienas iš leidybos sektoriaus finansavimo modelių, leidžiantis skaitytojams iš anksto su nuolaida užsisakyti tam tikro periodinio leidinio numerius fiksuotam laikotarpiui. Šis būdas vis dar plačiai naudojamas periodinėje spaudoje ir išlieka aktualus, kai kalbame apie tradicinius nekomercinio pobūdžio kultūros leidinius, kurie be valstybės ir išteklių prenumeratorių paramos sunkiai išsilaikytų.

Tačiau pastaraisiais metais Lietuvoje ypač išpopuliarėjo virtualaus turinio prenumeratų modelis, kuriuo įvairūs turinio kūrėjai (komikai, vlogeriai, muzikantai, scenos menų atstovai ir kt.) mainais už tik prenumeratoriams prieinamą turinį užsitikrina reguliarią finansinę paramą. Šiuo metu populiariausias Lietuvoje turinio prenumeratų įrankis – tai jau trečius metus veiklą vykdanči lietuviško kapitalo „Contribee“ platforma. Šis paramos skyrimo būdas labiausiai orientuotas į audiovizualinio turinio kūrėjus ir yra mažiau populiarus, kai kalbame apie tradicinio meno ir kultūros atstovus, kurių kuriami produktai ar turinys reikalauja gyvo įsitraukimo.

3.2. Abonementai

Abonementai yra Lietuvos scenos menų sferoje plačiai paplitęs auditorijų įtraukimo modelis, veikiantis kaip bilietų pardavimų skatinimo priemonė. Didžioji dauguma Lietuvoje siūlomų abonementų programų veikia nuolaidų principu, kai lankytojai sezono pradžioje įsigydami bilietus į tam tikrą skaičių pastatymų ar koncertų gauna reikšmingas nuolaidas, kartais siekiančias iki 50%. Tokios abonementų programos veikia daugumoje valstybinių dramos teatrų bei koncertų salių. Galimybę įsigyti abonementus siūlo ir kai kurie scenos menų bei kino festivaliai, tokie kaip Sirenos, Kino Pavasaris ar Scanorama. Kartais teatrų bei koncertų salių lankytojai įsigiję fiksuotos trukmės abonementą, gauna teisę neribotai lankytis visuose spektakliuose ar koncertuose. Tokiu principu veikiančią abonementą šiuo metu siūlo į vaikų auditoriją orientuotas Vilniaus Raganiukės teatras.

3.3. Narystės programos

Tuo tarpu visame pasaulyje populiarios kultūros įstaigų narystės programos Lietuvoje dar tik skinasi kelią. Narystės programų esmė – už fiksuotą metinį mokestį suteikti savo nariams išskirtinių privilegijų, tokių kaip nemokamas kultūros įstaigos lankymas ar nuolaida bilietams, kvietimai į renginius, išankstinė prieiga prie paslaugų ar prekių ir t.t.

Atminties institucijų sektoriuje šiuo metu tokias narystes Lietuvoje įgyvendina tik keletas privačių muziejų – tai Europos Parkas ir MO muziejus. Europos parko narystės programa siūlo trijų skirtingų lygių narystes ir jų variacijas, kurių kainos svyruoja tarp 35 € ir 400 €. Narystės ne tik suteikia nemokamą muziejaus lankymą, bet ir priklausomai nuo narystės tipo siūlo eilę įvairių privilegijų, tokių kaip nuolaidos muziejaus parduotuvėje, restorane bei partnerių įstaigose, susitikimai su menininkais ar galimybė paskirti narystės mokestį konkretaus projekto ar renginio įgyvendinimui. MO muziejus siūlo savo lankytojams prisidėti prie muziejaus išlaikymo įsigyjant „MODernisto“ kortelę arba tampant muziejaus Ambasadorių ir Draugų klubo nariais. Panašiai, kaip Europos Parko atveju, MO muziejus savo nariams ir rėmėjams siūlo ne tik nemokamą parodų lankymą, bet ir eilę išskirtinių patirčių ir privilegijų.

Iš pokalbių su biudžetinių muziejų atstovais galimybė diegti narystės programas vertinama nevienareikšmiškai. Lietuvos Jūrų Muziejaus atstovė išreiškė abejonę ar tokia programa pasiteisintų muziejuje, kuriame didįjį lankytojų srautą sudaro iš kitų Lietuvos regionų atvykstantys turistai. Lietuvos Nacionalinio Dailės muziejaus vadovo teigimu, muziejuje anksčiau įgyvendinta šeimų lojalumo programa nepasiteisino ir tai kelia klausimų dėl narystės programos aktualumo. Vis dėl to, narystės programos idėja pamažu skinasi kelią ir į biudžetinių muziejų sektorių – Lietuvos Nacionalinio Muziejaus 2023-2028 metų strategijoje įvardijamas poreikis „sukurti lojalumo programas į muziejaus bendrakūrą įsitraukiantiems lankytojams.“²³ Tai, kad muziejus svarsto įgyvendinti narystės programą patvirtino ir muziejaus atstovai.

Narystės programų užuomazgos pastebimos ir Lietuvos scenos menų sektoriuje. Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras įgyvendina trijų rėmimo lygių programą, priklausomai nuo rėmimo sumos, suteikiančią rėmėjams galimybę dalyvauti sezono atidarymo bei uždarymo renginiuose, generalinėse repeticijose, apsilankyti teatro užkulisiuose ir eilę kitų privilegijų. Panašios lojalumo ir narystės programos egzistuoja daugumoje Europos teatrų.

²³ Lietuvos Nacionalinis Muziejus, *Strategija 2023-2028*, p. 15, <https://lnm.lt/wp-content/uploads/2022/12/LNM-strategija-1.pdf>

Kalbant apie auditorijos skatinimo programų taikymą kultūros ir kūrybinių industrijų srityse, reikia konstatuoti, jog abonementų ir narysčių programos yra aktualiausios fiziniams kultūros įstaigoms (muziejams, koncertų salėms, teatrams) bei scenos menų ir kino festivaliams, kurie reikalauja gyvo auditorijos įsitraukimo. Tuo tarpu platformų principu veikiančios prenumeratos labiausiai paliečia tuos kultūros ir kūrybinių industrijų veikėjus, kurie geba generuoti nuotoliniu būdu prieinamą audiovizualinį turinį. Aptarti finansinio skatinimo modeliai rečiau pastebimi ar visiškai netaikomi vizualiųjų menų bei kultūros paveldo srityje. Nors įveikinti nekilnojamojo kultūros paveldo objektai, kaip ir muziejai, turi akivaizdų potencialą įgyvendinti narystės programas.

4. SUTELKTNIS FINANSAVIMAS

Sutelktinis finansavimas (angl. *Crowdfunding*) apibrėžiamas kaip lėšų rinkimas internetu iš daugelio tarpusavyje nesusijusių fizinių ir juridinių asmenų tam tikram projektui, idėjai, verslui finansuoti arba labdaros ir paramos tikslais.²⁴ Dažniausiai išskiriamos keturios pagrindinės sutelktinio finansavimo rūšys: skola pagrįstas sutelktinis finansavimas (angl. *Lending-based crowdfunding*), akcijomis grįstas sutelktinis finansavimas (angl. *Equity-based crowdfunding*), nefinansinio atlygio sutelktinis finansavimas (angl. *Reward-based crowdfunding*) ir aukojimu pagrįstas sutelktinis finansavimas (angl. *Donation-based crowdfunding*).²⁵ Lietuvos kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriuje labiausiai paplitę pastarieji du nefinansinio pobūdžio sutelktinio finansavimo modeliai, kai individualių asmenų lėšos skiriamos mainais į nedideles dovanas, atributiką, galimybę ateityje naudotis sukurtais produktais ar paslaugomis arba grynai filantropiniais tikslais, nesitikint jokios apčiuopiamos grąžos.

4.1. Sutelktinio finansavimo platformos

Dažniausiai sutelktinio finansavimo iniciatyvoms įgyvendinti pasitelkiamos tarptautinės arba vietinės interneto platformos. Tarp populiarių tarptautinių sutelktinio finansavimo platformų apimančių kultūros projektų finansavimą paminėtinos „Indiegogo“, „Kickstarter“, „GoGetFunding“ bei „Patreon“. Lietuvoje šiuo metu veikia kelios vietinės platformos, kuriose galima teikti paramą ir kultūrinio pobūdžio projektams – tai „Contribee“ ir „Susimetam.lt“ bei „Aukok.lt“.

Tarptautinės platformos leidžia pasiekti daug platesnes auditorijas, tačiau pastebima, jog smulkūs vietiniai projektai dažnai paskęsta bendroje projektų gausoje, jiems daug sunkiau būti pastebėtiems ir pasiekti savo kampanijos tikslus. Kai kurių tarptautinių platformų atveju, Lietuvos vartotojai susiduria ir su tam tikrais techniniais apribojimais. Pavyzdžiui „Kickstarter“ platforma reikalauja, jog projektų savininkai būtų deklaravę savo gyvenamąją vietą ir turėtų banko sąskaitą vienoje iš 25 valstybių, į kurias Lietuva neįtraukta. Vietinės platformos pasižymi mažesniu projektų skaičiumi, todėl dažnu atveju smulkesnėms kultūrinėms iniciatyvoms orientuotoms į vietos bendruomenes yra lengviau būti pastebėtoms, pasiekti savo tikslines auditorijas bei susilaukti žiniasklaidos dėmesio.

Vis dėl to, pokalbių metu su kultūros ir kūrybinių industrijų atstovais atkreiptas dėmesys, jog tinkamos sutelktinio finansavimo platformos pasirinkimas nėra esminis veiksnys kalbant apie projekto sėkmę. Didžiausią reikšmę sėkmingai sutelktinio finansavimo kampanijai turi komunikacija ir jai skiriami

²⁴ Deimantė Teresienė, „Sutelktinis finansavimas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/sutelktinis-finansavimas/>

²⁵ *The Culture Fix: Creative People, Places and Industries*, 2020, p. 242

žmogiškieji bei finansiniai resursai. Tai puikiai pademonstruoja Lietuvos Nacionalinio Muziejaus rengiamos parodos „Pasaulio dydžio Lietuva: mūsų migracijos istorija“ sutelktinio finansavimo kampanija, kurios metu „Contribee“ platformoje iš užsibrėžtų 10,000 € surinkta vos 327 €. Pasak muziejaus atstovų, šios kampanijos viešinimui lėšų nebuvo skirta ir tai paaiškina itin kuklų rezultatą. Taigi net ir stambiesiems kultūros lauko veikėjams reikalingi papildomi resursai norint pasiekti reikšmingesnių sutelktinio finansavimo rezultatų.

4.2. Finansinę grąžą generuojantys sutelktinio finansavimo modeliai: LAPAS leidyklos atvejis

Sutelktinis finansavimas jau daugelį metų taikomas finansų sektoriuje kaip vienas iš investavimo būdų. Dalinės nuosavybės (angl. *Equity-based crowdfunding*) arba skolinimo principu (angl. *Lending-based crowdfunding*) grįstas sutelktinis finansavimas suteikia galimybes investuotojams tapti verslo projekto dalininkais arba skolinti savo lėšas projekto įgyvendinimui už tai gaunant palūkanas proporcingas paskolintų pinigų kiekiui. Tokiu principu veikia į nekilnojamąjį turtą, verslo paskolas orientuotos platformos, kurių veiklą prižiūri Lietuvos bankas ir reglamentuoja Lietuvos Respublikos Sutelktinio finansavimo įstatymas.

Iki šiol finansine grąža grįsti sutelktinio finansavimo modeliai nebuvo taikomi kultūrinio pobūdžio projektų finansavimui. Tai lėmė tiek ribotas kultūrinio pobūdžio projektų finansinis atsiperkamumas, tiek įvairūs biurokratiniai trukdžiai. Tačiau šiuo metu LAPAS leidyklos vadovės Ūlos Ambrasaitės vystomas paskolų principu pagrįstas leidybos projektų finansavimo modelis galėtų tapti investavimo į kultūros projektus platformos prototipu. Leidykla yra sukūrusi platformą, šiuo metu prieinamą tik šeimos nariams ir draugams, kurioje kviečiama tapti konkretaus leidybinio projekto palaikytoju ir investuotoju (angl. *Fan-investor arba fanvestor*)²⁶. Investuotojai skolina savo lėšas leidyklai su galimybe atgauti paskolintą sumą ir šiai sumai proporcingas palūkanas, tuo pačiu prisiimdami riziką, jog projektui finansiškai neatsipirkus, dalinsis nuostoliu su leidykla. Su investuotojais yra sudaromos individualios paskolos su kintamomis palūkanomis sutartys. Platformoje pateikiami išsamūs duomenys apie projekto kaštus bei prognozuojamą grąžą.

Šiuo metu Lietuvoje egzistuojantys griežti reguliavimo mechanizmai investavimo platformų ir finansinių technologijų atžvilgiu apsunkena tokių modelių plėtrą. LAPAS leidyklos investavimo iniciatyvos sumanytojai yra priversti ieškoti alternatyvių būdų kaip apeiti biurokratinės kliūtis, neleidžiančias atverti platformos platesniam palaikytojų ratui. Svarstoma, ar įmanoma įteisinti konvertuojamos aukos/paskolos koncepciją (angl. *Convertible donation/convertible loan*), kuri reikštų, jog investuotojas (iniciatyvos autorių vadinamas „fanvestuotoju“) sutinka neatlygintinai paremti projektą, o esant finansinei projekto sėkmei, atgauti suteiktą sumą kartu su jai proporcingomis palūkanomis.

²⁶ „Fanvestuotojas“ (angl. „fanvestor“) - sudurtinis naujadaras, sudarytas iš žodžių „fanas“ ir „investuotojas“, taikomas sutelktinio finansavimo kontekste ir apibūdinantis asmenis, finansiškai prisidedančius prie projektų finansavimo tiek dėl finansinių, tiek dėl vertybinių paskatų: Patryk Galuszka, Victor Bystrov, „The rise of fanvestors: A study of a crowdfunding community“, *First Monday*, Volume 19, Number 5, 2014 m. gegužės 5 d., <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/4117/4072>

4.3. Sutelktinio finansavimo taikymas skirtinguose kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriuose

Neturint išsamių duomenų apie lietuviškų sutelktinio finansavimo kampanijų skaičių ir pobūdį įvairiose užsienio platformose, negalima objektyviai išmatuoti, kaip skirtingi kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriai išnaudoja sutelktinio finansavimo potencialą. Vis dėlto, daugumoje KKI sektorių galima rasti bent keletą sėkmingų sutelktinio finansavimo iniciatyvų pavyzdžių.

4.3.1 Vizualusis menas

Viena ryškiausių ir stambiausių kultūrinio pobūdžio sutelktinio finansavimo kampanijų Lietuvoje – tai tarpdisciplininio meno projekto „Saulė ir jūra (Marina)“ finansavimo kampanija. Jos metu didžiulio pasisekimo sulaukusiai operai-performansui „Indiegogo“ platformoje buvo surinkta per 40 tūkst. eurų. Šią sutelktinio finansavimo iniciatyvą lydėjo ir aktyvi komunikacijos kampanija. Bendradarbiaujant su garsiais Lietuvos sportininkais įgyvendinta akcija „Meno olimpiada – ir menui reikia sirgalių!“ , kuria kviesta prisidėti prie projekto specialiai tam sukurtoje svetainėje, susietoje su „Indiegogo“ platforma. Svarbu paminėti, kad reikšmingą įtaką šios sutelktinio finansavimo kampanijos sėkmei turėjo pelnytas pagrindinis Venecijos Bienalės apdovanojimas. Iki laimėtojo paskelbimo projektas platformoje buvo surinkęs tik puspenkto tūkstančio eurų, o paskelbus apdovanojimą vos per keturias dienas buvo pasiektas užsibrėžtas 30 tūkst. eurų tikslas.²⁷ Taigi akivaizdu, kad pasaulinė projekto sėkmė ir matomumas suvaidino lemiamą vaidmenį sutelktinio finansavimo kampanijai.

4.3.2. Scenos menas

Scenos menų sektoriuje sutelktinio finansavimo iniciatyvų nėra daug, daugiau dėmesio susilaukia muzikiniai projektai. Vienas iš ryškesnių pavyzdžių – tai 2014 metais „Kickstarter“ platformoje įgyvendinta kampanija „Music from Kaunas Ghetto“, kurios metu surinktos lėšos dviems fortepijoninės muzikos koncertams, skirtiems Kauno geto likvidavimo 70-mečiui paminėti. Kampanija susilaukė nemažai rėmėjų dėmesio – vos per 14 dienų koncerto organizatoriams pavyko surinkti beveik 8 tūkst. Kanados dolerių ir pasiekti užsibrėžtą tikslą.

4.3.3. Atminties institucijos

Atminties institucijų kontekste pažymėtina unikali Sugiharos namų-muziejaus išsaugojimo akcija. Dėl Covid-19 nutrūkus muziejaus lankytojų srautui, Sugiharos fondas „Diplomatai už gyvybę“ kartu su Japonijos agentūra „Eurasia Travel Co.Ltd“ organizavo sutelktinio finansavimo kampaniją, nukreiptą į japonų bendruomenę. Per du mėnesius vienoje iš Japonijos sutelktinio finansavimo platformų net 1164 žmonės išreiškė palaikymą ir surinko pradinį tikslą viršijančią sumą, kuri siekė net 10 487 500 JPY (apie 84 000 €). Iš šių aukotojų 70% buvo realiai apsilankę Sugiharos namuose, o 30% niekada nėra buvę Lietuvoje. Tarp jų buvo ir tokių, kurie per šią paramos akciją pirmą kartą sužinojo apie Sugiharos namų egzistavimą Lietuvoje.²⁸ Tuo tarpu minėtajai Lietuvos Nacionalinio muziejaus sutelktinio finansavimo iniciatyvai, skirtai didžiausiai tarptautinei Lietuvos migracijos parodai, nepavyko mobilizuoti nei vietos, nei

²⁷ Virtualus seminaras „Paramos telkimas ne pelno projektams: galimybės ir patirtys sutelktinio finansavimo ir aukojimo platformose“, 2020 m. gruodžio 10 d.

<https://piliociams.eu/naujienos/seminaro-apie-paramos-telkima-ne-pelno-sektoriui-irasas>

²⁸ Pranešimas spaudai „Sutelktinio finansavimo parama iš Japonijos Sugiharos namų muziejui Kaune“, ELTA, 2020 m. gruodžio 14 d., <https://www.elta.lt/api/v1/pressreleases/208588>

pasaulio Lietuvių bendruomenės. Priešingai nei Sugiharos muziejaus atveju, kur didelį vaidmenį iniciatyvos sėkmei turėjo kelionių agentūros darbuotojų ryšiai ir aktyvi komunikacija su japonų turistais ir vietos bendruomenėmis, LNM migracijos parodai skirta sutelktinio finansavimo kampanija buvo palikta savieigai, jai neskyrus būtinų komunikacijos resursų.

4.3.4. Kinas

Sutelktinio finansavimo įrankiais neretai naudojasi Lietuvos kino industrija. Viena sėkmingiausių kampanijų – tai 2014 metais „Kickstarter“ platformoje daugiau nei 20 tūkst. dolerių surinkęs Romo Zabarausko filmas „Nuo Lietuvos Nepabėgsi“. Tais pačiais metais šia platforma sėkmingai pasinaudojo ir filmo „Anglijos karalienė pagrobė mano tėvus“ kūrybinė komanda, pasiekusi 12 tūkst. eurų tikslą. 2018 metais „Indiegogo“ platformoje Jurgio Matulevičiaus filmas „Izaokas“ surinko 9,6 tūkst. eurų iš užsibrėžtų 18 tūkst. eur. Pasak kino kūrėjų, sutelktinio finansavimo sėkmės dažniausiai susilaukia politiškai angažuoti, jautrias socialines temas nagrinėjantys nekomerciniai kino projektai.

4.3.5. Paveldas

Pavienių bandymų pasinaudoti sutelktinio finansavimo įrankiais esama ir paveldo apsaugos srityje. Vienas tokių projektų – vietos bendruomenės inicijuota Kauno medinės architektūros objekto (Minties Rato g. 24) atnaujinimo kampanija „Susimetam.lt“ platformoje, kurios metu rinktos lėšos frezavimo peiliams, kurie leistų išpjauti specifinio autentiško profilio lentas. Kampanija su realistišku 1850 € tikslu susilaukė bendruomenės palaikymo ir surinko užsibrėžtą sumą. Tuo tarpu bandymai rinkti lėšas Kamariškių dvaro išsaugojimui tiek „Susimetam.lt“, tiek „GoGetFunding“ platformoje liko beveik nepastebėti. Paminėtina ir Kauno viešosios bibliotekos iniciatyva prisidėti prie jos rinkiniuose saugomų šelako plokštelių restauravimo ir išsaugojimo, kuriai „Susimetam.lt“ platformoje iš užsibrėžtų 5,5 tūkstančių pavyko surinkti tik 1 tūkst. eur.

4.3.6. Literatūra ir leidyba

Sutelktinio finansavimo iniciatyvų lietuviškos literatūros ir leidybos sektoriuje nedaug. Vyrauja mažo biudžeto savilaidos, elektroninių knygų projektai, dažnai nesiekiantys nei tūkstančio eurų. Išskirtinis atvejis – tai Amerikos lietuvių Andrew Mikšio fotografijos knygų sutelktinio finansavimo kampanijos, kurių metu „DISCO“ ir „TULIPS“ projektams surinkta virš 34 tūkst. dolerių.

4.3.7. Kitos kūrybinės industrijos

Daug atskirų kūrybinių veiklų apimančioje kūrybinių industrijų kategorijoje sėkmingų sutelktinio finansavimo pavyzdžių netrūksta. Viena sėkmingiausių visų laikų lietuvių sutelktinio finansavimo kampanijų – tai dizaino projektas SPYNDI. Daugiafunkcinės medinės kėdės sukūrimą „Kickstarter“ platformoje parėmė 137 asmenys daugiau nei tris kartus viršijo užsibrėžtą sumą surinkę daugiau nei 110 tūkst. eurų. Žaidimų kategorijoje išskirtinas „Stardeus“ projektas, „Kickstarter“ platformoje surinkęs 22 tūkst. svarų, beveik dvigubai nei užsibrėžtas tikslas. Komercinis tokių projektų potencialas ir galimybė rėmėjams suteikti išankstinę prieigą prie kuriamo produkto yra svarbus veiksnys sutelktinio finansavimo kampanijų sėkmei.

Aukščiau išvardinti atvejai leidžia teigti jog galimybė naudoti sutelktinio finansavimo įrankius aptartose KKI srityse egzistuoja. Tačiau dėl duomenų trūkumo negalime daryti kokybinių išvadų dėl šio modelio taikymo efektyvumo. Pokalbių su suinteresuotomis šalimis metu išryškėjo problematika, jog žmogiškųjų resursų bei kompetencijų trūkumas kartu su ribotais komunikacijos resursais dažniausiai užkerta kelią kūrybininkams ir kultūros įstaigų atstovams sėkmingai pasinaudoti sutelktinio finansavimo įrankiais. Investicinę grąžą generuojančių modelių atveju, tolimesnei jų plėtrai kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriuje kelią pastoja teisiniai ir reguliaciniai barjerai. Taip pat, reikėtų atkreipti dėmesį, jog Lietuvoje nesama jokių valstybės paskatų orientuotų į sutelktinio finansavimo populiarinimą, tokių kaip hibridinio finansavimo modeliai, kai valstybė dalijasi rizika su individualiais rėmėjais ir investuotojais arba papildomai prisideda skirdama lėšų visuomenėje pasisekimo sulaukusiems projektams (*match-funding* principas).

5. FONDAI

Labdaros ir paramos fondai – ribotos civilinės atsakomybės juridinio asmens statusą turinčios organizacijos, kurių tikslas teikti paramą bei labdarą visuomenei naudingoms ir nesavanaudiškomis pripažįstamoms sritims. Šioje skiltyje bus aptariami paramos ir labdaros fondai, kurių vienas iš pagrindinių veiklos tikslų yra labdara ir/ar parama kultūros sričiai.

Lietuvoje fizinis asmuo turi galimybę finansiškai prisidėti prie labdaros ir paramos fondų veiklos. Tą padaryti gyventojai gali skirdami 1,2% gyventojų pajamų mokesčio, deklaruojant savo pajamas arba pervesdami lėšas tiesiogiai į fondą. Pasak atvirų duomenų platformos „Okredo“, Lietuvoje egzistuoja virš 1300 juridinių asmenų, turinčių labdaros ir paramos fondo statusą.²⁹ Pagal Labdaros ir paramos fondų įstatymą, metinės veiklos pranešimai turi būti skelbiami viešai.³⁰ Nepaisant to, svarbu atkreipti dėmesį, jog tik tam tikras skaičius fondų teikia ataskaitas ir informaciją apie savo veiklą. Visuomenei labai trūksta informacijos apie šalyje veikiančius į kultūrą orientuotus fondus. Tai mažina visuomenės pasitikėjimą fondais ir apsunkina paramos skyrimą, kai norima paremti konkrečias kultūros sritis. Taip pat reikėtų atkreipti dėmesį, jog esama atveju, kai viešosios įstaigos (VŠĮ) fondo terminą naudoja savo pavadinimuose, tačiau nevykdo jokių su fondų veikla susijusių funkcijų.

Deja, konkrečių fondų, remiančių išskirtinai tik kultūros sektoriaus veiklas, Lietuvoje vienetai. Vis dėlto, egzistuoja tokių filantropinių organizacijų, kurios prie visų kitų visuomenei naudingų sričių remia ir kultūrą. Kazickų šeimos fondas, savo pagrindinį dėmesį skiriantis švietimui ir socialiniams projektams, neretai prisideda ir prie įvairių kultūros projektų finansavimo. Fondas remia kasmetinį Kristupo festivalį, bendradarbiauja su „Skalvijos“ kino centru įgyvendindamas įvairias iniciatyvas, prisideda ir prie kitų fondų veiklos, pavyzdžiui, Lietuvos Nacionalinio Operos ir Baletų Teatro Paramos Fondo „Orfėjaus Lyrą“. Paminėtini ir kiek mažiau žinomi į kultūros rėmimą orientuoti fondai, tokie kaip Mikalojaus Konstantino Čiurlionio fondas, Sauliaus Karoso paramos ir labdaros fondas, Baltų kultūros ir mokslo paramos fondas. Aptinkama ir fondų, skirtų konkrečiam nekilojamojo kultūros paveldo objekto išsaugojimui, pavyzdžiui Vinkšnupių dvaro paramos fondas. Literatūros ir leidybos srityje aptinkama nemažai premijų, kurias skiria

²⁹ Okredo, <https://okredo.com/lt-lt/ieskoti?pageNumber=1&formslds=640>

³⁰ Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas, 1993 m. birželio 4 d., Nr. XII-2202, 12 str.

įvairūs fondai, pavyzdžiui Dausų šeimos lietuvių literatūros premija, mėcenuojama Kanados lietuvių fondo.

Analizuojant įvairių fondų veiklą ne tik kultūros srityje, svarbu paminėti ir neliečiamojo kapitalo fondų veiklą. Ryškiausias tokio fondo pavyzdys Lietuvoje – tai Vilniaus Universiteto neliečiamojo kapitalo fondas. Plėtojant ilgąmetes mėcenavimo tradicijas, dosnių rėmėjų dėka kaupiamas neliečiamasis kapitalas yra investuojamas į skirtingas turto klases, o uždirbta investicijų grąža skiriama įvairiems universiteto projektams. Prie šio neliečiamojo kapitalo fondo prisidėti gali tiek juridiniai, tiek ir fiziniai asmenys. Bandytų kurti neliečiamojo kapitalo fondus būta ir daugiau. 2021 metais Mindaugo Lodos įkurtas KEVS labdaros ir paramos fondas buvo užsibrėžęs surinkti 72,405 € sumą, reikalingą norint pradėti valdyti neliečiamąjį kapitalą. Fondo rėmėjams buvo suteikta galimybė pasirinkti norimą remti sritį, tarp kurių minima ir kultūra. Tačiau fondo svetainės duomenimis ši organizacija iki šiol tėra surinkusi tik kiek daugiau nei 1,000 €. Fondo puslapyje ir viešojoje erdvėje trūksta informacijos apie šios iniciatyvos eigą ir tikslus.

Apibendrinant galima teigti, jog Lietuvoje fondų kultūra nėra populiari ir vis dar trūksta atskirų į kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus rėmimą orientuotų fondų, prie kurių veiklos galėtų aktyviau prisidėti visuomenė.

6. KULTŪROS PREKĖS IR PASLAUGOS

Kultūros vartojimas Lietuvoje yra ganėtinai aukštas. Pagal Lietuvos Kultūros Tarybos užsakymu atliktą tyrimą „Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis 2020“³¹ net 88% Lietuvos gyventojų lankėsi kultūrinuose renginiuose, muziejuose ar kultūrinio paveldo objektuose, skaitė knygas. Įdomu, jog nuo 2011 iki 2019 metų, namų ūkių išlaidos, skirtos kultūrai ir poilsiui, sparčiai augo ir Lietuva patyrė bene didžiausią augimą vienam gyventojui tarp EBPO šalių.³² Vis dėlto, bendrai Lietuvos namų ūkių išlaidos, skiriamos poilsiui bei kultūrai, yra ženkliai mažesnės nei tirtų EBPO šalių vidurkis.³³ Tyrimuose minima, jog esminiai trukdžiai, neleidžiantys labiau įsilieti į kultūrinį gyvenimą, yra laiko ar intereso stoka bei kultūros paslaugų ar produktų įkainiai. Nepaisant to, kultūros vartojime matomi ženklūs pokyčiai, priverčiantys susimąstyti, jog visuomenėje kultūra užima vis didesnę gyvenimo dalį.

Šioje skiltyje aptariamos fizinių asmenų galimybės finansiškai prisidėti prie kultūros rėmimo įsigyjant kultūros prekes ir/ar paslaugas. Nagrinėjamos situacijos, kai kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus veikėjai uždirba pajamas iš nepagrindinės savo veiklos.

Analizuojant skirtingas kultūros sritis, galima pastebėti muziejų tendenciją turėti tam tikrą papildomų kultūros prekių ar paslaugų pasiūlą. Prie gerųjų pavyzdžių būtų galima priskirti MO Muziejaus parduotuvę, įsikūrusią muziejaus patalpose, ir taip pat internetinę jos versiją. Šalia knygų, lietuviško

³¹ *Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis*, KOG Rinkodaros ir komunikacijos mokslų institutas, 2020, p. 10,

<https://www.kulturostyrimai.lt/wp-content/uploads/2021/05/GYVENTOJU-DALYVAVIMAS-KULTUROJE-IR-PASITENKINIMAS-KULTUROS-PASLAUGOMIS-2020.pdf>

³² *The Culture Fix: Creative People, Places and Industries*, 2020, p. 228

³³ *Ibid.* p. 226

dizaino kūrinių, čia galima įsigyti specialiai MO parodoms sukurtų suvenyrų, parodų katalogų ir specialių gidų vaikams. Lietuvos Nacionalinis Muziejus taip pat turi elektroninę parduotuvę, kurioje apstu įvairiausių suvenyrų, leidinių bei kitų prekių, reprezentuojančių muziejaus veiklą. Dar vienas puikus pavyzdys yra Energetikos ir Technikos muziejaus siūloma pramoga Pabėgimo Kambarys. Į paslaugą įskaičiuota ne tik užsiėmimas, bet ir apsilankymas muziejuje. Nagrinėjant papildomų prekių ir paslaugų situaciją kultūros paveldo srityje, galima pastebėti, jog privatizuoti dvarai iš tiesų turi, ką pasiūlyti, tačiau analizuojant neįveiklintą kultūros paveldą ir jo išsaugojimą, prisidėti fiziniam asmeniui (įsigyjant kažkokias papildomas prekes ir paslaugas) galimybės nėra.

Įvairių kultūros sričių renginiams neretai būdinga atributika. Kino, muzikos, teatro festivaliai dažnai prekiauja su renginiais susijusiomis prekėmis ar produktais. Visgi, kelių susitikimų su NVO pokalbių metu buvo paminėta, jog dažnai tokios papildomos kultūros prekės ir paslaugos neegzistuoja, nes jos reikalauja papildomų resursų, finansų, laiko ir viešinimo, tad paprastai net nesvarstoma tokių variantų įgyvendinimo galimybė.

Apibendrinimas

Lietuvoje, kaip ir daugelyje Europos valstybių, kultūros finansavimas stipriai priklausomas nuo viešųjų finansų. Nepaisant sąlyginio kultūros sektoriui skiriamos valstybės biudžeto dalies augimo, valstybės dotacijos negali pilnai patenkinti esamo finansavimo poreikio. Tai liudija ir Kultūros tarybai pateiktų paraiškų statistika ir atskirų kultūros sričių situacija. Todėl didesnis fizinių asmenų įsitraukimas į kultūros ir kūrybinių industrijų finansavimą vertinamas kaip perspektyvi alternatyva, galinti prisidėti prie finansinio kultūros sektoriaus tvarumo. Nors valstybės strateginiuose dokumentuose aptariamas poreikis kurti į fizinius asmenis orientuotus paskatų mechanizmus, Lietuvos įstatyminė bazė kol kas nenumato jokių apčiuopiamų tam tikslui skirtų skatinimo priemonių.

Šios analizės ribose apžvelgti šeši būdai (parama, gyventojų pajamų mokesčio dalies skyrimas, auditorijų skatinimo programos, sutelktinis finansavimas, fondai, kultūros prekės ir paslaugos), kuriais fiziniai asmenys gali prisidėti prie Lietuvos kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus finansavimo. Atsižvelgiant į septynias išskirtas kultūros ir kūrybinių industrijų sritis (atminties institucijos, scenos menai, vizualieji menai, literatūra ir leidyba, kinas, kultūros paveldas, kūrybinės industrijos) buvo aptarta šių finansavimo būdų taikymo problematika ir specifika.

Vienas iš labiausiai paplitusių tiesioginių būdų fiziniams asmenims prisidėti prie kultūros finansavimo – tai paramos skyrimas. Šia alternatyvaus finansavimo galimybe gali pasinaudoti visos paramos gavėjo statusą turinčios kultūros įstaigos ir meno kūrėjai. Tačiau statistinių duomenų trūkumas neleidžia objektyviai įvertinti fizinių asmenų kultūrai teikiamos paramos masto ir jos pasiskirstymo tarp skirtingų kultūros sričių. Lietuva yra viena iš nedaugelio Europos šalių, kurioje neegzistuoja į fizinius asmenis orientuoti mecenatystės skatinimo mechanizmai. Priešingai nei juridinių asmenų, remiančių kultūrą, atveju, kuriems įstatymas numato mokesčines lengvatas, fiziniai asmenys remiantys kultūrą gali tenkintis tik simboline padėka apibrėžta Mecenavimo įstatyme. Nors ir pastaroji taikoma tik stambiems rėmėjams, skiriantiems paramos nuo 50 tūkst. eurų.

Gyventojų pajamų mokesčio dalies (1,2%) skyrimas pasirinktiems paramos gavėjams yra gana plačiai paplitęs visuomenėje. Vis dėlto, dėl viešos statistikos neprieinamumo, nežinoma, kokia šiuo būdu teikiamos paramos dalis atitenka kultūros sektoriui ar atskiroms jo sritims. Taip pat verta paminėti, jog kasmet didelė GPM dalis lieka nepaskirstyta.

Pastaraisiais metais Lietuvoje daugėja auditorijų įtraukimo modelių (prenumeratų, abonementų, narysčių), kurių tikslas – mainais už išskirtines paslaugas ir turinį pritraukti papildomų lėšų kultūros įstaigos ar individualaus kūrėjo veiklai. Kūrybinių industrijų atstovai gan sėkmingai generuoja papildomas pajamas pasinaudodami turinio prenumeratų platformomis. Scenos menų bei įvairių teatro ir kino festivalių kontekste plačiai paplitusi abonementų praktika. Tuo tarpu narysčių programos dar tik skinasi kelią į scenos meno bei muziejų sektorių, čia lyderiauja privačios kultūros įstaigos.

Sutelktinio finansavimo kampanijų pavyzdžių galima rasti visose analizėje išskirtose kultūros srityse, tačiau šio finansavimo modelio taikymas išlieka fragmentiškas. Pripažįstama, jog sėkmingoms sutelktinio finansavimo kampanijoms dažnu atveju kelią užkerta kompetencijų ir komunikacijos resursų stygius. Tuo tarpu investicinę grąžą generuojančių sutelktinio finansavimo modelių taikymą kultūros kontekste apsunkina griežtas teisinis reguliavimas.

Fondų veikla Lietuvoje nėra populiari. Didžiojoje dalyje egzistuojančių labdaros ir paramos fondų trūksta skaidrumo bei nepakanka komunikacijos apie įgyvendinamus su kultūros rėmimu susijusius projektus. Dėl to šis kultūros rėmimo būdas nėra itin patrauklus ir populiarus tarp fizinių asmenų. Lietuvoje trūksta fondo, kuris būtų orientuotas į kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus rėmimą.

Kalbant apie kultūros ir kūrybinių industrijų sektoriaus galimybes generuoti papildomas pajamas siūlant prekes ir paslaugas nesusijusias su jų pagrindine veikla, galima daryti prielaidą, jog tokio tipo veikla Lietuvoje nėra dažnai taikoma. Neretai, su pagrindine veikla nesusijusių iniciatyvų įgyvendinimas, atributikos kūrimas ir pardavimas reikalauja papildomų resursų ir tampa iššūkiu, ypač kai kalbame apie mažesnes kultūros įstaigas ir individualius kūrėjus.

Remiantis pateiktomis išvadomis, tolimesni projekto žingsniai apims užsienio šalių gerųjų praktikų analizę bei potencialių sprendimų pirminio plano parengimą, vėliau numatomos viešosios konsultacijos, kurių pagalba bus parengtos galutinės projekto rekomendacinės gairės.

Šaltiniai

1. Valstybės pažangos strategija „Lietuva 2050“, <https://lr.lt/lt/lietuva-2050>
2. Lietuvos kultūros politikos strategija „Kultūra 2030“, Lietuvos respublikos vyriausybė, 2019, https://e-seimas.lrs.lt/rs/lasupplement/TAP/8e579f21682011e99684a7f33a9827ac/afd14f50730d11e99ceae2890faa4193/format/ISO_PDF/
3. *The Culture Fix: Creative People, Places and Industries*, OECD Publishing, Paris, 2020, https://www.oecd-ilibrary.org/urban-rural-and-regional-development/the-culture-fix_29f05369-en
4. Finansavimas pagal kultūros ir meno sritis, Lietuvos kultūros taryba, <https://www.ltk.lt/projektu-finansavimas/atviri-duomenys>
5. *World Giving Index 2023: Global trends in generosity*, Charities Aid Foundation, 2023, https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/wgi_report_2023_final.pdf?sfvrsn=402a5447_2
6. Cultural and Creative Industries, European Commission, https://single-market-economy.ec.europa.eu/sectors/cultural-and-creative-industries_en
7. Veiklos sritys, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, <https://lrkm.lrv.lt/lt/veiklos-sritys>
8. Lietuvos Respublikos labdaros ir paramos įstatymas, 1993 m. birželio 4 d., Nr. XII-2202
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, 2000 m. liepos 18 d., Nr. 74-2262
10. *Unlocking Private Capital for Social Good in Central & Eastern Europe*, Social Impact Alliance for Central & Eastern Europe, 2023, p. 29, <https://ceeimpact.org/EN-2023-comprehensive-analysis/>
11. *Filantropija ir įmonių socialinė atsakomybė Vidurio ir Rytų Europoje: Lietuva*, Social Impact Alliance for Central & Eastern Europe, 2023, p. 5, <https://ceeimpact.org/lietuva-filantropija-ir-isa-vre/>
12. Lietuvos Respublikos mecenavimo įstatymo Nr. XIII-1198 pakeitimo įstatymas, 2023 m. birželio 15 d. Nr. XIV-2058
13. Tyrimo „Mecenavimo paskatų vertinimas“ ataskaita, Rinkos tyrimų centras, 2021 m., <https://www.kulturostyrimai.lt/metai/2021/kokybinio-tyrimo-mecenavimo-paskatu-vertinimas-ataskaita/>
14. *Taxation and Philanthropy*, OECD Tax Policy Studies, No. 27, OECD Publishing, 2020, <https://doi.org/10.1787/df434a77-en>
15. *Privačių investicijų į kultūros sektorių skatinimas*, Europos parlamentas, 2011
16. „Kviečiame skirti 1,2 proc. nuo sumokėto GPM kultūrai“, Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, 2022 m. balandžio 11 d., <https://lrkm.lrv.lt/lt/naujienos/kvieciame-skirti-1-2-proc-nuo-sumoketo-gpm-kulturai>
17. „Kultūros ministerija palaiko MO muziejaus ir NVO iniciatyvą padidinti NVO finansavimą 20 mln. eurų kasmet“, *15min*, 2023 m. lapkričio 8 d., <https://www.15min.lt/kultura/naujiena/renginiai/mo-muziejus-ir-nvo-organizacijos-kreipiasi-i-vyriau-sybe-ir-vmi-siulo-buda-kaip-padidinti-parama-nvo-sektoriui-virs-20-mln-eur-kasmet>
18. *Lietuvos Nacionalinis Muziejus, Strategija 2023-2028*, <https://lnm.lt/wp-content/uploads/2022/12/LNM-strategija-1.pdf>
19. Deimantė Teresienė, „Sutelktinis finansavimas“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, <https://www.vle.lt/straipsnis/sutelktinis-finansavimas/>
20. Patryk Galuszka, Victor Bystrov, „The rise of fanvestors: A study of a crowdfunding community“, *First Monday*, Volume 19, Number 5, 2014 m. gegužės 5 d., <https://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/download/4117/4072>
21. Virtualus seminaras „Paramos telkimas ne pelno projektams: galimybės ir patirtys sutelktinio finansavimo ir aukojimo platformose“, 2020 m. gruodžio 10 d. <https://piliociams.eu/naujienos/seminaro-apie-paramos-telkima-ne-pelno-sektoriui-irasas>
22. Pranešimas spaudai „Sutelktinio finansavimo parama iš Japonijos Sugiharos namų muziejui Kaune“, *ELTA*, 2020 m. gruodžio 14 d., <https://www.elta.lt/api/v1/pressreleases/208588>
23. Okredo, <https://okredo.com/lt-lt/ieskoti?pageNumber=1&formsIds=640>

-
24. *Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis*, KOG Rinkodaros ir komunikacijos mokslų institutas, 2020,
<https://www.kulturostirimai.lt/wp-content/uploads/2021/05/GYVENTOJU-DALYVAVIMAS-KULTUROJE-IR-PASITENKINIMAS-KULTUROS-PASLAUGOMIS-2020.pdf>